

LIZARDI: LURRAREN ARNASA

Zarautzen, 1996ko apirilaren 26an

Juan Kruz Igerabide Sarasola

Egin dezagun bidaia imaginario bat gure mendietako gailur bateraino, adibidez Uzturreraino, adibidez Ernioraino. Handik, gure begirada konpas handi baten besoa bezala luzatzen da eta zirkunferentzia batez mugatzen du lurraldea. Eta giroa garden badago, ortzemuga ere hurbil ikusten dugu, eskura bezala.

Begi-soak mendi gainetik bereganatzen duen lur-irudi hori da Lizardiren lurraldea: lur horren usaina aditzen du, lur horren koloreak barneratzen ditu, lur horren lurruna sentitzen du azalean, lur horren taupada entzuten...

Adi jarriz gero, edozein mendizalek soma dezakeen sentsazio horretatik abiatzen da Lizardiren poetikaren barne-haria, nire ustez. Gainerakoak eder-estalkiak dira: bertso-neurriak, perpausen egiturak, hiztegia, poesia modernistaren moduak eta ideiak... denak eder-estalkiak, baita espazio horren hedapen imaginarioak ere.

Mendi gailurretik eginiko begiradak lurra bildu egiten du bere ingurura, besarkatu bezala egiten du. Eta hori da Lizardiren begi poetikoaren perspektiba nagusia: perspektiba zehatza eta errealista alde batetik, perspektiba afektiboa bestetik, espazioaren eta denboraren osotasuna begirada batean bildu nahi baliu bezala:

“Berriro igo nauzu ene mendira,
oroigarri zaarrei maitez begira...”

Gero, noski, perspektiba nagusi horrek ñabardura asko jasoko ditu; batzuetan inpresionismo lausotua erakutsiko digu, nolabait barne-paisaia kanpo paisaiaren gainean muntatuko balitz bezala, ertzak eta lerroak lausotuz. Beste batzuetan, enfoke aldaketak egingo dira, gailurretik urrun ikusten zen hura, hurbil eta eskura jarriz. Enfoke joko horrek zinematografoaren antz handia hartzen du zenbaitetan. Aipagarria da, adibidez, “Bultzi leiotik” poeman, treneko leihatilatik harturiko perspektiba, poemari berari trenaren erritmoa ematen zaio-larik:

“Oi, lur, oi, lur,
oi, ene lur nerea...”

Lizardik edergarri modernistez janzen ditu bere poemak, eta poesia modernoaren baliabideekin jolas egiten du. Hala ere, begirada nagusia, gailurretiko begirada beti du agintari, beti du sorburu. Aipaturiko poema horretan bertan, “Bultzi leiotik” izenekoan, nahiz eta perspektiben jolasa erakutsi azalean, sakonean ordea goitikako perspektiba-nahiak agintzen du:

“Oi, ene lur,
baninduzu zerea,
zu landu, ta zure
sariz ase...”

Bañan... ezin;
beeko bear goriak
narama... Agur
soro, sagar, mendiak!”

Lurrak agintzen du Lizardigan. Lurraren halako mistika batek. Ez doa sus-trai bila lur-azala harrotzera, lur azpietako haitzuloetan antzinako oihu eta jatorrizko hitzen bila. Ez, galurretiko begirada lantzen du Lizardik, nolabait lurra eta zerua, gizakia eta Jainkoa bildu nahi balitu bezala, paisaiaren trataera soiletik haruntzago; begiak lurrera begira, beti lurra bere baitan bildu nahian. Hori da Lizardik lurraren poetika tajutzeko aukeratzen duen era. Lurraren poetikaren ehuna osatzeko begirada-modu asko daude; Lizardik gailurretiko begirada aukeratu du:

“Maite ditut gailurrak
argiak ez beste...
Ai, egazia banintz,
gaiñik-gain nenbilke!”

Lurrak agintzen du, beraz, Lizardigan. Gainerako lau elementuetatik tradizionalak lurraren zerbitzuan daude. Lau elementu horietatik zailena aukeratu zuen Lizardik poesia egiteko. Lurrari atxikiriko poetika erraz eror baitaiteke jokabide politiko baten mirabe, edo arrunkeria herrikoiaeren zerbitzari. Lizardi ere bi jokabide horien itxituran bizi izan zen bere garaian. Baina, gailurrera igotzen zen hura; lurrarekiko lotura ia erlijioso mantentzen zuen; esan daiteke, lurrarekiko begirada estu eta ikuspegi laburrekoari mugak zabalarazi nahi izan zizkiola, bere infinito txikia sortu nahi izan zuela.

Lizardik lurrean dandai jartzen duen ardatz poetiko horri era askotako gainjantziak ikus diezazkiokegu: tradizioaren aldeko jokoerak eta kanpoaldetik hartutako eraginak, ikuspegi ideologikoak, jarrera erlijiosoak, errealtatean gertaturiko gertakizunak, asmatuikoak... gainjantzi anitz eta aberatsak. Nik gainjantzi horietatik ezkutukoenari helduko diot, azpiko arropari: ahozko tradizioari, hain zuzen. Erabili al zuen Lizardik ahozko tradizioa? Baldin erabili bazuen, zenbat eta nola? Zein ikuspegirekin?

Lehenengo galderari baietz erantzungo diot; frogak anitz dira. Lizardik etengabe erabili zituen ahozko tradizioko materialak, eta ahozko tradizioko

kantuen lorratzak nonahi aurki ditzakegu: hor daude, adibidez, kopla zaharren oihartzunak. Lizardik kopla zaharra bere horretan jorratu zuen zenbait alditan; adibidez, “Etxeko keea” poema koplaz osaturik dagoela esan dezakegu, alde batetik koplen neurkera tradizionala eskaintzen duelako, eta bestetik, kopla tradizionalan egin ohi den zatiketa (atari sinbolikoa eta irudi fokala) garbi ageri delako gehienetan. Ikus dezagun sail horretako adibide bat:

Aidean, eder usoa
mendi-mendian pagoa...
Etxe gaingorriak emana
keea dun ederragoa.

Kopla horretan, alde batetik “eder-ederrago” hitzaren erabilerak hainbat eta hainbat kopla zaharren oihartzuna dakarkigu. Beste alde batetik, esanahigarria da, lehen bi lerroen ondoren puntu suspentsiboak jartzea; bi zertzelada naturistikoko horiek airean utzi nahi balitu bezala. Horrek garbi erakusten du Lizardi ezaguera osoz ari zela kopla zaharrei ahalik eta zuku lirikorik handiena atera nahian.

Horretaz aparte, kopla tradizionalak duen lehen zati sinboliko horrek aukera handiak eskaintzen ditu zertzelada xumeak eta irudi inpresionistak osatzeko. Lizardiren bertsolerro asko eta asko horien antzekoak dira. Behin baino gehiagotan aipatu izan da Lizardik inpresionismoaren eragina jasan zuela, eta alde horretatik esku-eskura zetozkion kopla zaharretan agertzen ziren irudi liriko horiek.

Maite-kanten arrastoak ere ez dira falta Lizardiren poesian. Maitasunari dagokionez, Lizardik eduki platoniko garbizale samarrak eskaintzen dizkigu, kristau kutsu nabariz; hala ere, maite-kantetan agertzen den iruditeria oso ugari agertzen da Lizardigan, nahiz eta eduki semantikoari gordintasuna kentzen dion. Hor daude maitea sinbolizatzen duten txoriak edo izarño urrunak, hor daude mertxikak, sagarrondoak, enara-kabiak..., baina Lizardik erotismo kutsua kentzu eta kutsu existentzialista ematen dio iruditeria horri guztiari. Hala ere, iruditeria tradizional hori ezagutzen duen irakurleari oihartzun berezia sortzen dio iruditeria horren erabilerak, eduki semantikoak aldatu egon arren. Lizardiren poesiaren sensualitatea asko indartzen du jokabide horrek, sensualitate karga horren faktore nagusietako bat da iruditeria horren erabilera. Sensualitate hori, hala ere, sublimaturik agertarazten du Lizardik, idealismoz eta kristau jokabide garbizalez.

Maite-kanten oihartzunik argiena “Aldakeri” poemak eskaintzen digu. Hor dago kaiolako txoria, maitasunaren kaiolan harrapaturik dagoen amorantearen sinbolo; hor dago askatasuna edo amodioaren gozamina; hor dago izotza edo maitasunaren frustrazioa. Iruditeria zaharraren oinarrian Lizardik istorio berri bat asmatzen du eta kutsu existentzialista ematen dio, azken batean bizitzari buruzko gogoeta bihurtuz.

Lizardik iturri asko nahastu zituen bere poesigintzan. Oro har, esan gezake, gerra aurreko garaiko ikertzaileak egiten ari ziren tradizioaren bilketaz baliatzen dela Lizardi. Tradizioaren bilketa horren beharra eta bere poemetan erabiltzeko asmoa garbi utzi zuen Lizardik:

“Ipui zaarrak, atozte gogora!
Atozte erregingai begizkoak zora!”

Tradizioa da “asaba zaharren baratza” eta hor bildu nahi du “asaben lorea” (bere hitzetan esanda). Lore horren usaingozoa bere poesigintza osoan erakutsi nahiko du. Nolabait, Lizardiren poemetatik tradizioko generoen eta gaien katalogo ttiki bat atera genezake. Orixek *Euskaldunak* poeman eskaini zigunaren aldean apala da, noski, baina katalogo horren antolamendua ikusten hasten bagara, antz handia hartuko diegu biei. Material beretsuekin ari dira jokoan. Besteak beste, katalogo horretan present daude (lehenago aipatu ditugun koplez eta maite-kantez aparte) eresi zaharrak (Lizardik bere semearen heriotzari eta amonarenari eskainitako poemetan zantzu nabariak ageri dira), haur floklorea (bere formulismo, sehaska-kanta eta abarrez), paremiologia edo errefrauen arloa (“Zozoak beleari... dakiguna”, adibidez), mitologia herrikoia (lamiak, maitagariak, sorginak), zenbakien balio majiko tradizionala (hirua, zazpia, seriazioak; “bai bainun amona xaar bat, zazpi begiko baratzazai”); hor daude, baita ere, lirika tradizionallean nagusiak diren baliabide estilistikoak: errepikak, paralelismoak, onomatopeiak, eta abar; eta neurkera aldetik ere, lauko txikiaren erabilerak, besteak beste, tradizio herrikoiarekin lotura estuak erakusten ditu (alde hori, J.M. Lekuonak aztertua du *Jakin* 29an, 53-87orr.).

Lehenengo galderari erantzunez, ikusi dugu, beraz, erabili zuela Lizardik tradizio herrikoia, eta ugari gainera. Bigarren galderan zenbat eta nola galde-tzen genuen; ikusi dugu, ugari erabili zuela. Nola? Bada, baliabide eta eduki herrikoie horiek guztiak baliabide modernistekin nahasturik erabili zituen. Azpiko arropaz mintzatu gara; baliabide modernistak gaineko arropak dira, nabariarik ageri direnak. Ordu arteko poesigintzan ez zeukan eredurik gaineko jantzi hori osatzeko, eta Lizardik asmatu egin zuen bere garaiko kideekin batera; hizkuntza behartu, eta edukia ilundurik gelditu zen. Poesia zaila, abstrakzio handikoa egin zuen.

Hirugarren galderari ere labur erantzungo diogu. Zein ikuspegiz erabili zuen Lizardik tradizio herrikoia? Ikuspegi idealista batez, erantzungo genuke. Herri tradizioan bilatu zituen sustraiak, material zaharrak, eta material horiek goi mailako poesiaren zerbitzuan jarri zituen; konkrezio handiko materialak izan ohi dira material herrikoiak; bada, Lizardik, abstrakzio handiko poesia egiteko erabili zituen. Materialei, beraz, eraldaketa handia egin zien, idealismoaren eraginpean aritu izan ziren tradizio luze bateko poeta anitzek bezala. Azken batean, European aspaldidanik praktikatzen zen jokabide poetiko oso emankor bat etxeratzea besterik ez zuen egin Lizardik.

Hori guztia, ordea, teknologia literario baten adierazpena besterik ez da. Baina, Lizardiren poesian teknologia literarioa baino zerbait gehiago aurkitzen dugu: lurraren poetikan oinarrituriko poesiaren bibentzia sakona. Jantzi zahar-
rrak eta jantzi modernoak, oso apain jarrita ere ez gintuzkete hunkituko; eta Lizardik hunkitu egiten gaitu.